

Bevezetés és kutatástörténet

Élénk gramofonipar működött 1918 előtt Magyarországon. Számos nemzetközi lemezcég készített magyar vonatkozású hangfelvételeket; 1908 és 1914 között az Első Magyar Hanglemezgyár az első – és sokáig egyetlen – független magyar lemezcégként volt jelen a magyarországi hangfelvételi szcénában. Az első világháború után azonban gyakorlatilag megszűnt a magyar gramofonipar. Bár az első világháború utolsó éveiben néhány nemzetközi hanglemezgyártó cég – főként a Favorite és a Columbia – még készített felvételeket Magyarországon, az ország gazdasági helyzete, belpolitikai feszültségei, valamint területi veszteségei miatt nagyon nehéz volt újraindítani a kulturális életet a világháború után. Néhány év stagnálás után 1923-ban kezdett feléledni a gramofonkereskedelem.¹ Az új magyar hangfelvételek azonban ekkor még többnyire külföldön készültek. A nemzetközi cégek csak 1926-ban (HMV, Columbia, Homocord) és 1927-ben (Odeon) kezdtek újra hangfelvételeket készíteni Magyarországon. Ebben a kontextusban alakult meg az Eternola Mechanikai Rt., a Trianon utáni Magyarország első magyar tulajdonú gramofon- és lemezcége.

Az Eternola az 1980-as évek óta vonja magára a magyar hanglemez-történet kutatói-nak figyelmét. Igaz ugyanakkor, hogy – különösen az 1990-es években keletkezett szakirodalomban – több téves információ is olvasható a lemezcégről. Veöreös Enikő az első világháború utáni első magyar gyártású [sic!] lemezmárkaként mutatta be az Eternolát a két világháború közötti magyar hanglemez-történetet feldolgozó, máig publikálatlan tanulmányában.² Szintén lemezyárásként ismerteti az Eternolát Molnár Tibor a *Sztereó* folyóiratban megjelent Gramofónia című cikksorozatában.³ Oldal Gábor magyar hanglemez-történeti cikksorozatában (Kis magyar gramofonológia) elsőként ismertette mélyrehatóbban a lemezcég repertoárpolitikáját,⁴ majd Simon Géza Gábor a 2000-es években még nagyobb forráskorpusz alapján mutatta be az Eternola repertoárját és előadóművészeit,⁵

1 Deményi István: „A gramofonkereskedelemlről”, *Varrógép- és Kerékpárújság* VIII/11 (1926. november 1.), 13. A kötetben közölt idézetekben megőrizem a korabeli helyesírási sajátosságokat, csak a nyilvánvaló sajtóhibákat javítottam.

2 Veöreös Enikő: *A magyar hanglemezgyártás története. Második rész (1920–1945)*. (Kiadatlan gépirat, Budapest, 1995. Lelőhely: HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet, 20–21. Századi Magyar Zenei Archivum), 4., illetve a vonatkozó jegyzet a 33. oldalon.

3 Molnár Tibor: „Az elektromos felvételű lemezek Magyarországon [Gramofónia 4].” *Sztereó* III/5 (1996. november), 27.

4 Oldal Gábor: „Kis magyar gramofonológia. 6. Rádió, gramofon, hangosfilm – a nagy triumvirátus.” *Gramofon* II/9 (1997. szeptember), 8–9. 8. A teljes cikksorozat kötetben megjelent újrakiadását lásd: Oldal Gábor: „Kis magyar gramofonológia.” In: Retkes Attila (szerk.): *Gramofon 25. Zenetudományi és zenekritikai antológia*. (Budapest: Gramofon Könyvek, 2021), 9–68.

5 Simon Géza Gábor: *Magyar hanglemez-történet*. (Budapest: JOKA, 2008), 45–46. és Bajnai Klára – Simon Géza Gábor: *Képes magyar hanglemez-történet. Hungarian Recording History in Pictures*. Ford. Katherine Chapman (Budapest: JOKA, 2012), 52–53.

legújabbban pedig Bajnai Klára publikált egy rövid összefoglalást a cég történetéről.⁶

Az Eternola hangfelvételei a 2010-es évek végétől kezdődően immár nemzetközi kontextusba is kerültek. Frank Andrews és Bill Dean-Myatt a londoni Edison Bell lemezcég történetét feldolgozó kötetében még csak az említés szintjén kerültek szóba a budapesti felvételek,⁷ azonban jóval nagyobb hangsúlyt kapott az Eternola Edison Bell márkájú magyar hanglemezek és az Edison Bell jugoszláviai leányvállalatának (Edison Bell Penkala) kapcsolata a zágrábi Institut za Etnologiju i Folkloristiku (Néprajzi és Folklor-kutatóintézet) *Projekt Diskograf – Diskografska industrija u Hrvatskoj od 1927. do kraja 1950-ih* (Hanglemezipar Horvátországban 1927-től az 1950-es évek végéig) című kutatási projektjében.⁸ Számos publikáció látott napvilágot e projekt keretében, köztük Naila Ceribašić esettanulmánya az Edison Bell Penkala történetéről és nemzetközi beágyazódásáról,⁹ az *Arti Musices* folyóirat tematikus különszáma¹⁰ és Dora Dunatov PhD-disszertációja.¹¹ A projektet lezáró horvát nyelvű tanulmánykötet 2025 nyarán jelent meg.¹² A 2020 utáni években pedig Paul Voigt, az Edison Bell lemezcég budapesti felvételeit készítő hangmérnök tevékenysége is a technika- és művelődés-történeti kutatás látóterébe került.¹³

6 Simon Géza Gábor – Bajnai Klára: *Hangzó gyöngyszemek új köntösben. Műfajokon átívelő hangdokumentumok 20–21. századi visszaadása.* (Budapest: JOKA, 2021), 14.

7 Frank Andrews – Bill Dean-Myatt: *Edison Bell Records.* (= CLPGS Reference Series, 41) (London: CLPGS, 2017), 30.

8 A horvát kutatási projekt keretében létrehozott diszkográfiai adatbázisban több magyar Eternola-felvétel adata is megtalálható, lásd: <https://www.ief.hr/en/research/projects/project-diskograf/croatian-e-discography/>. Bár 1918 és 1929 között Szerb–Horvát–Szlovén Királyság volt az állam neve, amit csak 1929-ben változtattak meg Jugoszláviára, a kötetben az 1929 előtti és utáni jelenségek esetében egységesen a közismert Jugoszlávia államnevet használom.

9 Naila Ceribašić: „Music as Recording, Music in Culture, and the Study of Early Recording Industry in Ethnomusicology.” *International Review of the Aesthetics and Sociology of Music* LII/2 (2021. december), 323–354.

10 Az Eternolát röviden említi: Pekka Gronow – Risto Pekka Pennanen: „Zagreb, London, Berlin, New York: The Origins of the Record Industry in Croatia (1902–1939).” *Arti Musices* LIII/2 (2022), 219–236. 229. A folyóirat online elérhetősége: <https://hrcak.srce.hr/broj/22528>

11 Dora Dunatov: *Life of 78 rpm Records on the Domestic and Foreign Markets: The Case of Zagreb-Based Record Companies.* Zenetudományi PhD-disszertáció, Kunstuniv. sität Graz, 2024. Az Eternoláról lásd a 284. oldalon írottakat.

12 Naila Ceribašić – Dora Dunatov – Jelka Vukobratović (szerk.): *Rana domaća diskografska industrija: Edison Bell Penkala, Elektroton i Jugoton.* (Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2025). A tanulmánykötetbe e sorok írója írt fejezetet az Eternola Mechanikai Rt.-ről („Edison Bell u Mađarskoj: Eternola Mechanikai d. d.”).

13 Trayce Arssow: „An Edison Bell Triangle. Paul Voigt’s Recording Expeditions in Yugoslavia, Romania, and Hungary, 1926–1929.” *For the Record* 87 (2023. ősz), 28–35.

Források

E kötet az első monografikus összefoglalása az Eternola Mechanikai Rt. történetének, részben korabeli, primer forrásokra, részben pedig a kötet második felében közölt diszkográfiára alapozva. Az Eternola ugyanis szinte kivételesnek mondható a 20. század első felében működött magyar lemezcégek között, mivel a történetére vonatkozó korabeli források és a cég lemezkiadványai is viszonylag nagy számban fennmaradtak, ráadásul nemcsak Magyarországon, de külföldön is. Az Eternola Mechanikai Rt. budapesti cégbírósági iratanyagát Budapest Főváros Levéltára őrzi (jelzete: XV.20.48 VII.2.e. Cg. 28101). A dokumentumegyüttes tartalmazza a társaság alapszabályát, az éves közgyűlések jegyzőkönyveit, az igazgatóság és a felügyelőbizottság jelentéseit, az éves mérlegeket, valamint számos további, az Eternola Mechanikai Rt. bejegyzésével és csőd eljárásával kapcsolatos hivatalos iratot.¹⁴ A budapesti levéltári iratanyagokat kiegészítő fontos forrásdokumentum az a jegyzőkönyv, amely az Edison Bell International Ltd. képviselőinek 1929. novemberi zágrábi tárgyalásairól tudósít, s amely Milan Dečak a zágrábi Állami Levéltárban (Hrvatski Državni Arhiv) őrzött hagyatékában maradt fenn.¹⁵

Egészen kivételes forráscsoport Paul Voigt (1901–1987), az Edison Bell lemez cég 1928-as budapesti felvételeit készítő hangmérnök hagyatéka, melyet a Library and Archives Canada őrzi (Paul Foigt fonds, jelzete: MUS 142). A hagyatékban csak egy kis szelete magyar vonatkozású, azonban éppen ez a néhány dokumentum – Voigt budapesti felvételei ülései során használt jegyzetfüzete, valamint az általa készített budapesti hangfelvételek azonosítólapjai – rendkívül értékes forrása a kutatásnak. Az ilyen típusú dokumentumok ugyanis rendszerint nem maradtak fenn, vagy lappanganak. Az 1926 és 1929 között keletkezett hagyaték tartalmaz továbbá számos tesztlemezt is a hangmérnök zágrábi, bukaresti és budapesti hangfelvételeiből.¹⁶

A diszkográfia primer forrásainak – azaz a hanglemezeknek – viszonylag nagy része elérhető az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti és Zeneműtárának hanglemezgyűjteményében, de számos magángyűjtemény is őrzi Eternola-lemezeket

14 Nagyon hálás vagyok Bajnai Klárának, amiért megosztotta velem az ezekben a dokumentumokban végzett kutatásait, és sok esetben értelmezni is segített a korabeli dokumentumokat. Ezekre a dokumentumokra a szövegben „BFL Eternola” rövidítéssel, valamint típusuk és dátumuk megjelölésével hivatkozom.

15 *Minutes of the session of the Board of the Directors of the Edison Bell (International) Limited, held on the 14th, 18th and concluded the 19th of November, 1929, in the office of the First Croatian Savings Bank at Zagreb.* Gépirat. Milan Dečak ügyvédi irodájának iratanyaga, Zagreb, Hrvatski državni arhiv, HR-DAZG-93. Köszönöm Naila Ceribašićnak, hogy megosztotta velem ennek a dokumentumnak a tartalmát. A jegyzőkönyvre a továbbiakban „Minutes (Zagreb)” rövidítéssel hivatkozom.

16 A dokumentumegyüttes leírását lásd: <http://central.bac-lac.gc.ca/.redirect?app=fonandcol&id=207078&lang=eng>. Köszönöm Pekka Gronownak, Florin Caloianunak és Richard Greennek, hogy megosztották velem és segítettek értelmezni a dokumentumegyüttes tartalmát.

Magyarországon és külföldön egyaránt. A magyar felvételek korabeli külföldi újrakiadásai részben magyarországi, részben pedig horvátországi és angliai gyűjteményekben érhetők el.

A források e kivételesnek mondható gazdagsága lehetővé teszi az Eternola Mechanikai Rt. történetének és kiadványainak feltárását. Bár maga a cég csak rövid ideig létezett, s mindössze kettő dokumentálható hangfelvételi ülést tartott, a Trianon utáni Magyarország első önálló lemezcégeként mégis fontos mind a magyar hanglemeztörténet, mind pedig a zenetörténet szempontjából.



Eternola Edison Bell
pompás magyar és külföldi
hanglemezek **P 5"** , **P 4"** 40
Kérjen árjegyzékelt!
Videki rendelésekkel pontosan szállítunk.

ETERNOLA
beszélőgépek
minden kivitelben
Tökéletesek — olcsók
Kérjen árjegyzékelt!

ETERNOLA
Budapest, IV. Kosztolányi János u. 45.
Telefon: Automatic 831-01

Külön részleosztály — **Külön részleosztály**

1. kép. Eternola hirdetés (1929)